

ХАЛҚАРО ФАКТОРИНГ: НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЁТ (ЎЗМИЛЛИЙБАНК МИСОЛИДА)

Э.Аманов

“Ўзмиллийбанк” АЖ бўлим бошлиғи

Аннотация: Мақолада халқаро факторингнинг назарий ва амалий жиҳатлари, унинг экспорт фаолиятидаги ўрни ҳамда Ўзбекистондаги амалиёти “Ўзмиллийбанк” мисолида таҳлил қилинган. Тадқиқотда факторингнинг турлари, халқаро ҳуқуқий асослари, мавжуд муаммолар ва уларни бартараф этиш йўллари кўрсатилган. Муаллиф томонидан халқаро ҳамкорликни кенгайтириш, ҳуқуқий база ва технологик инфратузилмани такомиллаштириш бўйича аниқ тавсиялар илгари сурилган.

Калит сўзлар: халқаро факторинг, экспорт молиялаштириши, дебиторлик қарзи, тўлов хавфи, Ўзмиллийбанк, FCI, хеджинг, рақамли платформа.

Кириш

Экспорт операцияларида ликвидликни таъминлаш, дебиторлик қарзларини тез айланмадан ўтказиш ва тўлов хавфларини минималлаштириш ташқи иқтисодий фаолият иштирокчилари учун устувор вазифалардан ҳисобланади. Халқаро факторинг бу йўналишда самарали молиявий восита сифатида хизмат қилиб, экспортёрлар учун пул оқимларининг узлуксизлигини таъминлайди ҳамда тўлов кечикишлари ёки валютанинг ўзгариши билан боғлиқ рискларни камайтиради.

Ўзбекистонда ушбу хизматни ривожлантиришга катта эътибор қаратилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 12 августдаги ПФ–109-сон “Факторинг хизматлари бозорини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони билан соҳа учун ҳуқуқий ва институционал инфратузилмаларни такомиллаштириш вазифалари белгилаб берилган. Бу ҳужжат халқаро молиявий муносабатларда факторинг операцияларини жорий этиш, молия институтлари ва экспорт-кредит агентликлари билан ҳамкорликни кенгайтиришда муҳим ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда.

“Ўзмиллийбанк” АЖ ушбу йўналишдаги етакчи иштирокчилардан бири ҳисобланади. Банк хорижий молиявий институтлар билан ҳамкорликда экспорт-кредит линияларини жалб этиш, факторинг операцияларини кенгайтириш ва электрон платформа орқали мижозларга қулай хизмат кўрсатиш тизимини йўлга қўйишда фаол ҳаракат қилмоқда.

Назарий асослар

Факторинг – бу дебиторлик қарзларини махсус молиявий ташкилот (фактор) томонидан сотиб олиниши орқали мижоз (экспортёр)нинг айланма маблағларини тезлаштирувчи молиявий инструментдир. Факторинг механизмига кўра, экспортёр товарни етказиб бергач, тўловни дарҳол эмас, балки кейинроқ олади. Шу сабабли у дебиторлик қарзини факторга сотади ва олдиндан маблағ олади, дебитор эса кейинчалик факторга тўловни амалга оширади.

Халқаро факторингнинг асосий турлари қуйидагилардан иборат:

- **Экспорт факторинг** – экспортёр томонидан хорижий контрагент билан тузилган битим доирасида дебитор қарзларини сотиш;
- **Импорт факторинг** – хорижий импортернинг тўлов қобилиятини таъминлашга қаратилган модель;
- **Рест-факторинг (refactoring)** – факторинг ўз дебитор қарзларини яна бир фактор компанияга ўтказиши;
- **Регресс ва нон-регресс (recourse/non-recourse)** – тўлов амалга ошмаган тақдирда риск ким зиммасига юклатилишига кўра фарқланади.

Халқаро факторинг муносабатларини **The Factors Chain International (FCI)** каби халқаро ташкилотлар орқали тартибга солиш кенг қўлланилади. Бу тизим халқаро келишувларни стандартлаштириш, ҳуқуқий кафолатларни таъминлаш ва операциялардаги рискларни камайитиш имконини беради.

“Ўзмиллийбанк” амалиётида халқаро факторинг ҳолати

Банк маълумотларига кўра, 2024 йил давомида **“Ўзмиллийбанк” АЖ** томонидан **190 миллиард сўмлик 193 та факторинг операцияси** амалга оширилган. Улар асосан ички бозорга қаратилган бўлиб, электрон платформа орқали масофавий хизмат кўрсатиш амалиёти йўлга қўйилган. Шунингдек, банк ходимлари учун **“Факторинг хизматларини кўрсатишнинг замонавий талаблари”** мавзусида таълим семинарлари ташкил этилган.

Бироқ, халқаро миқёсдаги операциялар ҳали кенг қуломда эмас. Банкнинг экспортёрлар билан тўғридан-тўғри халқаро факторинг операциялари сони чекланган бўлиб, айрим ҳолларда хорижий валюталарда ҳисоб-китоб қилиш ёки чет эл молия институтлари билан ҳамкорлик ўрнатиш имкониятлари етарли эмас.

Мавжуд муаммолар ва чекловлар

1. Ҳуқуқий ва институционал база етишмаслиги

Халқаро факторинг операцияларини тўлиқ амалга ошириш учун пул талабномасини бошқа шахсга ўтказиш, дебитор қарзларининг ҳуқуқий ҳимояси ва шартнома кафолатлари бўйича қонунчилик ҳали тўлиқ такомиллашмаган.

2. Риск ва тўлов хавфи

Импортёр томонидан тўлов кечикиши ёки тўланмаган ҳолатлар банк учун кредит ва ликвидлик рискларини келтириб чиқаради. Шунингдек, валюта курсининг кескин ўзгариши экспортёрлар учун молиявий зарар келтириши мумкин.

3. Инфратузилма ва технология муаммолари

Электрон платформалар мавжуд бўлса-да, улардаги функционаллик етарли эмас. Ҳужжатларни рақамли таҳлил қилиш, дебиторлар бўйича автоматик баҳолаш, валюта операцияларини интеграция қилиш каби имкониятлар ҳали чекланган.

4. Молиявий харажатлар

Банкнинг ички ставкалари ва комиссия тўловлари юқори бўлганлиги сабабли, айрим экспортёрлар учун хизмат иқтисодий жиҳатдан самарасиз бўлиб қолмоқда.

5. Кадрлар ва билим салоҳияти

Экспортёрлар ҳамда банк ходимларининг халқаро факторинг шартлари, ҳуқуқий тартиблар ва валюта хавфларини бошқариш бўйича билим ва тажрибаси етарли эмас.

Таклиф ва тавсиялар

1. Халқаро ҳамкорликни кенгайтириш

“Ўзмиллийбанк” халқаро факторинг тузилмалари – FCI, IFC ва экспорт-кредит агентликлари билан ҳамкорликни йўлга қўйиши лозим. Бу экспортёрларга чет эл контрагентлари билан битимларни кафолатли амалга ошириш имконини яратади.

2. Қонунчиликни такомиллаштириш

Факторинг тўғрисидаги қонунчиликни халқаро амалиётга мувофиқлаштириш, дебитор қарзларини ўтказиш ва валютани бошқариш тартибларини стандартлаштириш зарур.

3. Рискларни бошқариш механизмларини кучайтириш

Импортёр ва дебиторларнинг молиявий ҳолатини баҳолашда халқаро маълумот базаларидан фойдаланиш, валюта хавфини хеджлаш воситаларини жорий этиш тавсия этилади.

4. Технологик базани ривожлантириш

Электрон платформаларда автоматик скрининг, кредит скоринг ва инвойс назорати тизимларини жорий этиш орқали операциялар самарадорлигини ошириш мумкин.

5. Молиявий шартларни яхшилаш

Хорижий инвестиция ва кредит линиялари орқали ресурс базасини кенгайтириш, комиссия тўловларини оптималлаштириш экспортёрлар учун хизмат нархини пасайтиради.

6. Билим ва маслаҳат тизимини ривожлантириш

Экспортёрлар учун халқаро факторинг, контракт ҳуқуқи ва валютани бошқариш бўйича мунтазам тренинглар ташкил этиш зарур.

Хулоса

Халқаро факторинг хизматларини кенгайтириш Ўзбекистон экспортёрлари учун янги молиявий имкониятлар очади. Бу хизмат орқали тўлов интизоми мустаҳкамланади, валюта хавфлари камаёди ва ташқи савдо операцияларининг ликвидлиги ошади. **“Ўзмиллийбанк” АЖ**нинг мазкур соҳадаги фаолияти мамлакатда экспортни молиялаштириш механизмларини диверсификация қилишда муҳим аҳамиятга эга. Шу билан бирга, ушбу тизимнинг тўлиқ самара беришини таъминлаш учун ҳуқуқий база, рақамли инфратузилма, кадрлар тайёргарлиги ва халқаро ҳамкорлик йўналишларида изчил ислоҳотлар амалга оширилиши зарур.